

MUSEU DE LA TORNERIA DE LA VALL DEL GES

GERARD VERDAGUER REIG

Coordinador del Museu de la Torneria de la Vall del Ges

*The Museu de la Torneria de la Vall del Ges
(Museum of Turnery of the Ges River Valley)*

El Museu de la Torneria de la Vall del Ges, amb seu a Torelló, és un equipament museístic destinat a la difusió i interpretació de la industrialització a partir d'un sector productiu poc conegut i molt vinculat a l'activitat artesanal i la indústria tèxtil. En aquest article hi trobareu una interpretació històrica del sector en forma de síntesi, i una detallada explicació de l'origen, els objectius i l'evolució del projecte museogràfic.

Paraules clau: museologia, arqueologia industrial, torneria.

The Museu de la Torneria de la Vall del Ges, with its premises in Torelló, is a museum facility devoted to studying and providing information on industrialisation, focussing on turnery (woodworking using a lathe), a little known productive sector that is closely linked to crafts activity and the textile industry. This article is an historical study of the sector in synthesis and a detailed explanation of the origin, objectives and evolution of the project of the museum.

Keywords: museology, industrial archaeology, turnery.

1. Breu anàlisi històrica del sector de la torneria a la Vall del Ges

1.1. La torneria mecànica. Una aportació a la industrialització catalana

La Vall del Ges, situada al nord de la plana de Vic, solcada per les conques dels rius Ges i Fornès, ha estat una àrea eminentment manufacturera atès que no disposa d'una agricultura productiva per manca d'extenses planes al·luvials. L'abundància de primalls sobre marga grisa, pròpia de la comarca, i un relleu força accidentat, amb turons testimoni i la confluència entre el Prepirineu i la serralada Transversal, configura un paisatge poc apropiat per al desenvolupament d'una agricultura mecanitzada i productiva.¹

En paraules de l'historiador Joaquim Albareda, «la industrialització s'hi produí amb un cert retard. La crisi dels gremis deixà lloc a una indústria doble: la tèxtil, la filatura de cotó, a Torelló i a Sant Vicenç, i la torneria de fusta i banya a Torelló i a Sant Pere, la qual constituí un veritable tret diferencial dins el conjunt

1. PUCHADES, Josep M. «La indústria a Torelló».

d'Osona i va tenir efectes equilibradors importants en els terrenys econòmic i social. A més, un altre tret econòmic propi de Torelló fou el comerç, remarcable per l'atracció que exercia envers els pobles de la contrada».²

Tot i existir obradors fabrils anteriors, l'arribada del ferrocarril a Torelló (1879) i la millora de les carreteres van permetre el desenvolupament d'una indústria tèxtil associada al curs fluvial del Ter i del Ges. Els vells molins fariners, paperers o drapers (molí de Cervià, de la Coromina, del Viver, de Malianta, Targarona, Codolosa, Bassas, entre altres) es convertiren, alguns d'ells, en fàbriques de filatura i tissatge mogudes amb la força hidràulica del Ter i del Ges. A la Vall del Ges i rodalies s'hi establiren les fàbriques o colònies tèxtils de la Coromina (família Pericas), Can Tarrés (fàbrica de la família Espona i, posteriorment, d'Ignasi Font), Cal Feyner, fàbrica Mercadal i fàbrica Salvans (al molí de Can Bassas), Can Casarramona (després Matabosch), totes al terme municipal de Torelló, la desapareguda fàbrica de Conanglell, arrendada pels Bebiè l'any 1923 (entre Cal Feyner i Can Tarrés) i la colònia Calvet (el Pelut), a Vinyoles d'Orís, la fàbrica del molí del Viver, les colònies de Vila-seca (Marcet i Almeda) i Borgonyà (Fabra i Coats), totes tres al terme de Sant Vicenç de Torelló, i, a més, la colònia Ordeig (Farga dels Comtes de Lacambra) a Masies de Voltregà.

Aquest espectacular desenvolupament de la filatura creà la necessitat de complements per a la maquinària. Els rodets, els canons de metxera, les bitlles de contínua, per posar els exemples més representatius, es fabricaren, fins a la segona meitat del segle xx, en fusta de faig, bes o fustes similars. Aquesta enorme demanda permeté la transformació de la torneria artesanal i, consegüentment, es bastiren fins a tres grans fàbriques de torneria amb un màxim de dos-cents treballadors entre les tres, exclusivament homes. Es tracta de la Torneria Mecànica Pujol, fundada l'any 1853 i coneguda com a Can Torreta, ampliada a finals de segle xix amb la construcció de la seva nau i moguda per la força del vapor i de l'aigua del molí del Pont (abans Codolosa, també conegut com el molí d'en Coll). La Torneria Mecànica Vidal, fundada l'any 1854, i ampliada l'any 1898 amb la construcció de la nau al carrer de la Pau de Torelló (seu del Museu de la Torneria). I la darrera gran fàbrica de torneria fou la Torneria de Joan Pujol Codinach, edificada al costat de la Torneria Pujol entre 1915 i 1918 i coneguda com a Can Torreta Petit. Aquesta es convertí, l'any 1942, en Indústries Vidal SA, INVISA, impulsada per una branca de la família Vidal.

Les grans torneries seguien un camí força diferenciat de les torneries artesanals. Els reglaments interns, horaris, sous, sistemes de producció i maquinària, seguien el model de fàbrica industrial amb l'aparició d'un obrer industrial i una marcada especialització en el treball. Aquestes fàbriques comptaven, a més, amb seccions de manyeria i pintura pròpies. Per aquest motiu, les crisis i vagues del sector no coincidien amb les del sector artesanal i, sobretot, amb el de la torneria artesanal de banya.

Una breu cronologia dels principals conflictes d'aquest sector s'inicia a principis de segle xx amb les vagues al sector tèxtil, l'atur forçós de molts treballadors

2. ALBAREDA, Joaquim. *La Vall de Torelló en els segles XVIII i XIX*, p. 93.

i la mort, a Torelló, d'un filador de vint-i-set anys, Garpar Vigué, l'11 de març de 1901. Aquesta crisi afectà també la torneria mecànica. El 30 de juny de l'any 1903, Josep Vidal Cuatrecasas morí assassinat per Joan Vila, treballador de la seva fàbrica que havia estat acomiadat. La torneria mecànica, sector molt vinculat al sector tèxtil, es ressentia de la manca de treball a la conca del Ter; la majoria de filatures treballaven, aleshores, dos o tres dies setmanals.

Les primeres associacions obreristes apareixien a principis del segle xx. L'any 1905 es constituïa Les Tres Classes de Vapor, agrupació d'orientació prosocialista. Entre 1908 i 1909 aparegué Solidaritat Obrera. La major part dels associats pertanyien al sector tèxtil, però és evident que la seva influència incidí entre el col·lectiu obrer de la torneria mecànica. Anys més tard apareixien la CNT, la UGT, el Sindicat de la Fusta i la Sociedad de Torneros de Madera.

El següent episodi conflictiu esdevingué l'any 1915. Aquell any, les fàbriques de Pujol Hermanos i Hijos de R. Vidal veien com els seus cent set treballadors iniciaven una vaga de seixanta-dos dies de durada. Es demanava un increment d'un ral diari, vint-i-cinc cèntims, sobre una jornada de deu hores. La seva reivindicació salarial fou atesa parcialment. S'aconseguí un increment de quinze cèntims al dia. Els obrers pertanyien a la Sociedad de Torneros de Madera de Torelló, entitat que agrupava la major part dels treballadors de les dues grans torneries.

La reivindicació de la jornada de vuit hores també afectà el sector de la torneria. El 13 de desembre de 1919, els propietaris de les torneries mecàniques de Torelló comunicaven al governador civil de la província l'acomiadament de tots els seus treballadors tot obeint les directrius de la patronal.

L'any 1924, una nova crisi portava Fortià Pujol, Francesc Vidal i Joan Pujol, propietaris de les tres grans torneries, a reduir el nombre de jornades setmanals per manca de feina. La mesura afectava els dos-cents tres treballadors d'aquestes torneries.

La darrera de les vagues que afectà el sector s'inicià el 5 de desembre de 1925 a la torneria de Joan Pujol Codinachs i s'acabà el 9 de març de 1926. Durant els tres mesos que durà, els seixanta-tres treballadors se solidaritzaren amb Alfons Tarrés, obrer acomiadat. El conflicte, amb problemes d'esquirols inclosos, acabà amb l'acomiadament de tres treballadors i el desencís del propietari (tancà tres anys més tard per traslladar la fàbrica a Villaba, Navarra).

El darrer episodi conflictiu fou la col·lectivització de les dues fàbriques (Vidal i Pujol) durant la Guerra Civil (1936-1939). El SUFT, Sindicat Únic de Torners de Fusta, dirigí la producció de les dues empreses col·lectivitzades durant el temps de guerra. Fortià Pujol Ordeig, germà de Joan Pujol, fou assassinat l'any 1936 i Ramon Vidal, hereu de Joan Vidal Camprodon, aleshores un noi de catorze anys, treballà a la torneria com un aprenent més.

Durant el període de postguerra, la Torneria INVISA s'afegí a les dues ja existents. Foren uns anys de dura competència i d'una lenta decadència iniciada als anys seixanta amb el tancament de la Torneria Vidal (1964), INVISA (1968) i Pujol (als anys vuitanta). L'aparició del plàstic com a primera matèria i la crisi del sector tèxtil foren fets decisius en aquest procés de tancament per falta de demanda i poder de reconversió.

Aquestes empreses de torneria mecànica van viure un moment de reconeixement internacional durant l'Exposició Internacional de 1929. En aquell certamen guanyaren els tres primers guardons del jurat les tres torneries mecàniques de Torelló. També va ser significativa la celebració del centenari de la Torneria Pujol, 1953, amb una modernització de les dependències de la fàbrica i una processó popular força concorreguda.

1.2. La torneria artesanal. Origen de la torneria a la Vall del Ges

La Vall del Ges aplegà, des del segle XIX, una concentració espectacular de tallers dedicats a la fabricació d'objectes tornejats en fusta i banya, essent, aquesta darrera, una activitat totalment desapareguda en l'actualitat. Sant Pere de Torelló i Torelló han estat i són poblacions capdavanteres en la producció d'objectes de fusta tornejats manualment o en sèrie.

L'historiador local Mn. Fortià Solà³ constata que aquesta activitat, en època medieval, ja existia a Sant Pere de Torelló. L'única prova documental per justificar aquest origen prové d'una monografia històrica de Bellmunt, del Dr. Vila, segons la qual ja hi havia torners a Sant Pere de Torelló al segle XIV.

La recerca als arxius parroquials d'aquestes poblacions ens descriu un altre panorama. A finals del segle XVII, Torelló comptava amb tres torners artesans, proporció no gaire diferent a la de qualsevol vila catalana en aquesta centúria. Un altre fet que confirma aquesta línia interpretativa és la manca d'un gremi específic per als torners; hem d'esperar a la segona meitat del segle XIX per trobar dos gremis, el dels torners de fusta i el dels torners de banya. Durant el segle XVII, ciutats com Barcelona o Vic tenien la confraria de capsers i torners amb les seves ordinacions.⁴

La població de Sant Pere de Torelló, segons la contribució industrial i de comerç de l'any 1864, comptava amb sis torners: Joan Miarons, Pere Fornols, Josep Esturi, Francesc Balcells, Bernat Planas i Francesc Viñeta. Causa una certa sorpresa la presència d'un sol torner, Jaume Illamola, a les contribucions de 1877 i 1880.⁵ Aquesta disminució només es pot entendre com una crisi temporal del sector atès que, posteriorment, torna a incrementar-se el nombre de torneries i, com a mínim, les torneries Fornols i Miarons tingueren continuïtat. De totes maneres, un estudi més aprofundit i un buidatge sistemàtic de l'Arxiu Municipal i del Parroquial aclarirà l'evolució de la torneria en aquest poble on és tan nostrada.

El cas de Torelló, estudiat per Fortià Solà i posteriorment per Gerard Verdaguer, està més clarificat. Al padró de 1858 hi ha censats cent torners, dels quals, segons la contribució industrial, trenta-quatre són propietaris. Una simple divisió del nombre de torneries i el nombre de torners ens permet observar que la major

3. SOLÀ, Fortià. *Història de Torelló*. Torelló, 1948, v. 1, p. 581-587.

4. Ordinacions de la Confraria de Capsers i Torners de Barcelona, 1600, 1602 i 1646. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

5. Arxiu Municipal de Sant Pere de Torelló. Llibre de la matrícula industrial.

Interior d'una torneria artesanal de Sant Pere de Torelló a principis del segle XX. (Fotografia cedida per J. M. Parés)

part de les torneries comptaven amb el propietari i un o dos treballadors. Algunes d'aquestes torneries va arribar a tenir fins a sis treballadors; una d'elles, la Torneria Vila, coneguda com a Can Topos, ubicada al carrer de Sant Bartomeu, va iniciar l'activitat de fer rodets per a la indústria tèxtil i va ser on Joan Pujol Freixer, fundador de la Torneria Mecànica Pujol, va realitzar el seu aprenentatge com a torner fins a 1853.

Aquestes petites torneries artesanals omplien les quadres de moltes cases dels carrers Nou, Sant Bartomeu, Capsavila, Sant Feliu, Sant Miquel, Rocaprevera, Ges d'Avall o Sant Antoni. En el cas dels torners de banya, també hi havia l'ofici dels pintaires. Aquests treballaven la part plana de les banyes de bou. L'any 1858 hi havia quatre pintaires, xifra que es reduí a la meitat durant la dècada de 1880.⁶

Un altre aspecte de la torneria artesanal és la configuració d'associacions gremials, tan pròpies dels sistemes productius de l'antic règim. En el cas de Torelló, la dècada de 1870 presenta una documentació específica de les torneries de fusta i banya agremiades. El gremi de torners de banya passà de dotze a disset torneries en aquesta dècada. El gremi de torners de fusta passà de dotze a setze en el mateix període. Si considerem els dos oficis en conjunt, tenim una trentena de

6. Arxiu Municipal de Torelló (AMT).

tallers artesans dedicats al treball amb el torn de peu, una màquina de petites dimensions que es mou per l'acció del peu de l'operari. La destresa d'aquests torners havia de ser notable atès que havien de combinar l'acció del peu i el tornejat amb les dues mans subjectant la gúbia.

Un aspecte essencial en aquest sistema productiu és l'ús d'energies de sang. Els petits artesans comptaven amb els torns de peu o de ballesta, moguts amb la força de l'operari. Els torners artesans que transformaren el seu sistema productiu instal·laren el sistema de cavalleries o vogi (argue rotatiu que transmet la força de l'animal a través d'uns engranatges). Així, l'any 1874, els torners Francesc Bosser, del carrer Nou; Jeroni Comella, també del carrer Nou; Joan Pujol Freixer, al carrer del Pont, i Ramon Vidal Vial, al carrer de Sant Miquel, tenien sengles sistemes d'accionament amb la força de dos cavalls. En el mateix any, la societat Català, Ponti, Arboix i companyia, ubicada al carrer de Sant Bartomeu, tenia una màquina de vapor de dos cavalls de potència.⁷

Els casos de Pujol i Vidal, exposats a l'encapçalament de l'article, van créixer espectacularment i esdevingueren fàbriques amb més de cinquanta treballadors. La primera màquina de vapor del sector de la torneria la instal·là Ramon Vidal l'any 1875. La seva torneria era al casc urbà de Torelló i, tot i la seva reduïda potència, 5 CV, provocà un plet dels seus veïns. Ja a la dècada de 1890, les dues grans torneries bastien les seves fàbriques, al carrer de la Mina i de la Pau, llocs més allunyats del nucli antic.

Tornant a la torneria artesanal, els torners de banya, especialitzats en la fabricació dels brocals de bóta de cuir per contenir vi, van perdurar fins a l'any 1978. Aquell any tancava la torneria de Canadell, coneguda amb el nom popular de Ca la Tícia, deformació del nom de la propietària, la senyora Letícia.

Les torneries de banya, es mecanitzaren a principis del segle xx. La instal·lació de motors elèctrics i embarrats permetia la transmissió de la força als capçals dels torns. La majoria de motors eren d'un o dos cavalls de potència. Els torns de peu o de ballesta eren substituïts per bancades de fusta amb capçals de ferro colat i politges. Les corretges de cuir feien voltar la politja viva del capçal i així es podia tornejat amb les gúbies i els enformadors. La politja boja o morta permetia aturar el moviment giratori del capçal i canviar la peça treballada.

Les màquines aviat es transformaren, sobretot a partir de la dècada de 1890, quan els Vidal i els Pujol importaren maquinària anglesa. La casa Fell, capdavantera en aquest sector, va proveir de torns moderns les dues grans torneries de Torelló. Els manyans de la Vall del Ges no trigaren gaire temps a copiar la nova tecnologia arribada d'Anglaterra. Els Vergés, Cubí, Arboix, Cantabrana, Balmes, Bardolet o Torredà, per citar alguns dels fabricants que han fabricat o que fabriquen torns, van aconseguir perfeccionar i, fins i tot, millorar la tecnologia arribada de l'estranger. La gran aportació de principis de segle xx fou el torn «Chariot», popularment conegut amb el nom de «xurrió». Aquesta màquina consta d'un torn convencional mogut per transmissió o amb motor elèctric, amb

7. AMT.

Francesc Reig Andreu tornejant «a pols» (1982). (Setmanari *Torelló*)

un carro mòbil que fa un moviment de vaivé perpendicular a la ubicació dels dos capçals. El vaivé s'accionava amb una maneta giratòria moguda a mà. La principal aportació és l'eina de forma que va col·locada al carro. Aquesta eina té el tall amb la forma que desitgem donar a la peça de fusta. Així es va aconseguir que tota la producció tingués un calibratge idèntic, cosa que no passava amb el treball artesanal per molt que l'operari ho intentés.

1.3. Els boscos de la contrada

Sovint s'ha argumentat que la torneria arrelà a la Vall del Ges per l'enorme riquesa forestal de què disposa. Una anàlisi seriosa d'aquest recurs constataria que el recurs no és tan abundant i que altres indrets de Catalunya també disposen de recursos similars i, en canvi, no han desenvolupat una concentració espectacular de torneries.

Podríem dir que aquest factor, sense desmerèixer-lo, és un més dels que van activar el sector. Una agricultura poc productiva i una tradició iniciada amb els paraires són causes a tenir en consideració a l'hora d'explicar l'origen i l'arrelament de la torneria a la Vall del Ges.

Els boscos de la Vall del Ges tenen formacions dominades per l'alzina, el roure i el faig. Entre els arbusts dominants trobem el boix i l'avellaner en forma arbustiva al sotabosc de la roureda i als fondals humits. També hi ha verns i altres arbres de ribera. Aquestes formacions arbustives no estan repartides de forma

igual en el territori. El faig, un dels arbres més preuats pels torners, el trobem a les valls humides i ombrívols de la cara nord de Bellmunt, la vall de Vidrà i les serres de Curull i de Llancers. El boix, la fusta dels torners artesanals, creix al sotabosc de les rouredes de muntanya mitjana; la inversió tèrmica de la plana de Vic permet trobar roure a la Plana, gairebé residual i sense boix, i, en els estatges de vegetació, per damunt de l'alzinar a la serra de Bellmunt i de la vall de Vidrà.

L'alzina s'utilitzava per a l'elaboració de llançadores, garrots de teler i mànecs de les eines manuals. És una fusta molt forta i, juntament amb el roure, difícil de tornejat. El seu aprofitament no ha estat gaire important, i actualment no es torneja. El boix i l'avellaner són els arbustos que s'han utilitzat des de fa més temps. La seva forma arbustiva permetia un fàcil transport cap a les poblacions de Sant Pere i de Torelló. Un complement laboral dels pagesos de Sant Pere i de les masies del Collsacabra era la tala i el transport d'aquestes fustes. Rebien el nom de feixinaires perquè portaven feixos de fins a cinquanta quilos de fusta pels pendents de la costa de Bellmunt tot fent el moviment del trot de ca (feien lliscar el feix carregat a l'esquena d'una manera molt particular). Els camins rals de la zona alta de la Vall del Ges eren fresats per aquests bosquerols que, en el temps lliure del treball al camp, anaven a fer feixos. També hi havia els qui disposaven de mules o matxos per portar més feixos o, fins i tot, algun tronc de faig tallat al bosc. La pressió que feien els carboners i els feixinaires sobre els boscos de la Vall del Ges era considerable. Si hi afegim la major presència de la pagesia, l'extensió de bosc a mitjan segle xx era molt inferior a la que podem veure actualment.

Aquesta fusta portada als coberts de les torneries era assecada durant un o dos anys i llavors ja era apta per ser tornejada. La qüestió és si va ser suficient per subministrar fusta a les torneries de la Vall. Una anàlisi acurada del proveïment de les torneries demostraria que l'increment de consum i l'augment del nombre de torneries durant el segle xx va fer impossible aquest autoproveïment. Els sondejos realitzats fins ara ens aporten dades de diferents punts de subministrament, i cada vegada més llunyans (boix d'Osca o faig francès). Cal recordar, però, que en l'actualitat existeixen explotacions forestals i serradores de la contrada que venen faig als torners de la Vall del Ges.

1.4. Consolidació i diversificació del sector durant el segle xx

Durant el segle xx, la Vall del Ges va arribar a tenir prop de cent torneries. Aquest fet ve provocat per una continuació de l'activitat artesanal, iniciada durant el segle xvii i consolidada durant el xix, que perdurà fins ben entrat el xx, i una estabilització de les grans torneries mecàniques, desaparegudes entre 1964 i 1986. Aquest darrer model de torneria, amb més del cinquanta per cent dels treballadors del sector, formà molts dels torners que durant el segle xx tingueren la seva pròpia torneria. Així trobem el cas del torner artesanal i el torner format a les grans torneries que prosperen i transformen el seu negoci en una empresa mitjana.

Són molts els exemples que podríem citar d'aquesta consolidació i diversificació del sector de la torneria. Com a exemples podem esmentar la torneria de Pere Armengol, dedicada a la fabricació de complements elèctrics; la torneria Ricart,

dedicada a la fabricació de jocs d'escacs; la torneria Antoja, la torneria Fustel SA, nascuda de la torneria de banya i fusta artesanal d'Ignasi Camprodon; Can Rosset, fundada per Pere Vila Soldevila i dedicada als ninots de Walt Disney; Constansó, dedicada a les joguines; Reig, dedicada a les aixetes de bóta; Rioll, Aumatell, entre altres. O Indústries Ribas, Joipe, Miarons, Fornols o Verdaguer Arxé, per citar-ne algunes de Sant Pere.

Aquestes torneries, sense assolir les dimensions de la torneria mecànica, van ser les continuadores de la tradició industrial de la Vall del Ges. Paral·lelament a aquesta gran concentració de torneries, i per la necessitat de maquinària que això comporta, es consolidaren empreses dedicades a la fabricació de maquinària.

Actualment, algunes d'aquestes empreses han desaparegut o han transformat la seva activitat. El fet de tractar-se d'una indústria lleugera amb poc valor afegit i una gran competència no ha afavorit gens la seva supervivència. Entre les empreses que han reconduït la crisi dels anys vuitanta trobem Technotraf. Aquesta empresa dedicada a la fabricació de complements de mobles i taps de fusta, nascuda a Sant Pere de Torelló, utilitza en l'actualitat les instal·lacions de la desapareguda filatura Fabra i Coats a Borgonyà, Sant Vicenç de Torelló. Entre els fabricants de maquinària destaquen Tormadex i Intorex, dedicades bàsicament a l'exportació de maquinària capdavantera.

2. Causes i origen del Museu de la Torneria

L'interès per l'antropologia, la sociologia i l'arqueologia industrial, per esmentar només alguns dels camps científics en què es mou tot l'entrellat dels museus de patrimoni industrial, s'ha vist incrementat progressivament des de la dècada de 1980.

El Museu de la Torneria té els seus orígens a la dècada de 1980. Fins aleshores, Josep Maria Puchades havia publicat un únic estudi del sector productiu de Torelló (1975). Anteriorment a aquest estudi hi ha diversos articles de premsa o l'especial del programa de la Festa Major de 1936.

L'any 1984, l'autor d'aquestes línies es presentà a la borsa d'estudis convocada per l'Ajuntament de Torelló. Era la segona vegada que s'oferia la possibilitat de realitzar un estudi històric sobre la Vall del Ges. Fruit de la primera edició aparegué publicat, l'any 1989, l'estudi de l'historiador Joaquim Albareda titulat *La Vall de Torelló en els segles XVIII i XIX*. En aquest estudi s'analitzaven, entre altres temes, el cas singular de la torneria de fusta i banya. La seva publicació significava un pas més en l'estudi rigorós de la industrialització a la Vall. En la segona edició la borsa d'estudis fou compartida amb l'historiador Xavier Torras i Sans. L'any 1995, Eumo editorial publicà *La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers*. L'elaboració d'aquest estudi coincidí amb el primer projecte de Museu de la Torneria. En aquell projecte, inèdit, s'analitzà sistemàticament una bona part de la documentació d'arxius sobre la torneria a Torelló. El projecte, molt ambiciós, contemplava la creació d'un ecomuseu repartit entre els pobles de la Vall del Ges. La seu del museu s'ubicava a la desapareguda Torneria Pujol, una de les tres grans torneries de la Vall. Com a complement de la seu principal també s'aconsellava l'adquisició d'una torne-

ria artesanal de Sant Pere de Torelló. L'objectiu principal d'aquell projecte consistia en la reproducció fidel dels dos principals models de torneria que s'havien desenvolupat durant els segles XIX i XX. Diversos factors, entre els quals hem de destacar la dificultat real per adquirir la Torneria Pujol, aleshores en actiu, i la manca de decisió política feren que el projecte quedés sense execució i restés inèdit.

Entre 1985 i 1992 desaparegué l'edifici històric de la Torneria Pujol. La màquina de vapor fou cedida a l'Ajuntament de Torelló i va ser instal·lada a la nova seu del centre de Formació Professional (antiga fàbrica Portús). L'any 1992, l'autor del primer projecte rebé l'encàrrec de Pere Trabal, regidor de Cultura de l'Ajuntament de Torelló, per realitzar el dossier central del programa de Festa Major d'aquell any. L'estudi versava sobre la torneria de la Vall del Ges. Aquest nou interès per recuperar el passat industrial de Torelló amb la torneria de fusta i banya com a sector singular tingué els seus fruits l'any 1995.

La preocupació pel futur de la torneria a la Vall del Ges propicià l'elaboració de l'estudi *La torneria de fusta de la Vall del Ges. Estudi i propostes per dinamitzar el sector*, realitzat pel CIREM (Centre d'Iniciatives i Recerques Europees a la Mediterrània). Entre les seves conclusions, del febrer de 1996, proposava la creació d'un Centre de la Torneria per dinamitzar el sector. Aquesta proposta comptà amb l'impuls i el vistiplau dels tres ajuntaments de la Vall, el gremi de torners, els organismes municipals Gestimat i Prosant, i la col·laboració de la Diputació de Barcelona.

L'Ajuntament de Torelló, amb l'alcalde Vicenç Pujol, prengué la decisió d'impulsar la creació del Museu de la Torneria de la Vall del Ges l'any 1996. Aleshores, la situació política del municipi propicià un consens total a l'hora d'aprovar aquesta iniciativa. Els primers passos del museu es prengueren des de la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Torelló. Lluís Capdevila i Sanitjas i Maria Dolors Bardolet Casas van ser els regidors de Cultura durant l'inici del projecte. Des de la Regidoria es convocà diverses persones vinculades històricament amb el sector de la torneria o amb entitats culturals de Torelló (ADET) amb l'objectiu d'iniciar el projecte. En aquelles primeres convocatòries es decidí impulsar la Comissió de Projecte, amb l'objectiu d'elaborar-lo, i la Comissió de Recerca, amb l'objectiu de recuperar la major part possible dels béns susceptibles de formar part de la col·lecció del museu.

El primer pas fou l'encàrrec del projecte museològic a Gerard Verdaguer Reig, amb l'assessorament del Servei de Recursos Culturals i de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona. Carles Vicente i Guitart, director de programa de la Diputació, elaborà un informe en el qual s'assessorava sobre els aspectes més destacats per dur a terme el projecte museològic. Finalment, l'any 1998, els alcaldes de Torelló, Vicenç Pujol i Creus, de Sant Pere, Ramon Vaqué i Rafart, i de Sant Vicenç, Francesc X. Colomer Oferil, presentaven l'edició del Projecte Museològic.

Paral·lelament a l'elaboració del Projecte Museològic, es feren diversos passos destinats a consolidar l'aposta pel Museu de la Torneria. Es visità la seu del Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (mNACTEC) amb seu a Terrassa. Eusebi Casanellas i Rahola, director del mNACTEC, visità la

Façana de la desapareguda Torneria Pujol. (Setmanari Torelló)

Torneria Vidal de Torelló i, posteriorment, fórem inclosos en el sistema de museus de la industrialització de Catalunya. Aquest sistema de museus permet desenvolupar una línia explicativa conjunta i descentralitzada des dels diferents museus que en formen part. Posteriorment, la vinculació amb el mNACTEC es completà amb la signatura d'un conveni de col·laboració.

Des dels seus inicis, el Museu de la Torneria ha comptat amb la col·laboració de l'entitat Amics dels Museus d'Osona. La seva experiència ens va permetre seguir els passos adequats per tal d'aconseguir els suports necessaris o la tramitació de les ajudes rebudes. Aquest assessorament ha anat a càrrec, entre altres, de Marta Costa i, en l'actualitat, de Jordi Sarri.

L'estiu de 2000 fou presentat el Projecte Museogràfic. Per a la seva elaboració fórem assessorats pels serveis del mNACTEC, que es prengué com a model. Posteriorment es redactà el Guió Museogràfic, resum guia del Projecte Museogràfic.

Els tràmits legals per constituir l'organisme gestor del Museu de la Torneria es realitzaren amb la participació de Ramon Prat, membre de l'ADET i coneixedor dels temes de dret. La primera proposta d'Estatuts, de 1998, contemplava la creació d'un Organisme Autònom Municipal segons el reglament establert per l'article 237 de la Llei 8/1987, de 15 d'abril, Municipal i de Règim Local de Catalunya.

Finalment es constituí un consorci entre els tres municipis de la Vall del Ges. Els alcaldes, Miquel Franch, Maria Rodríguez i Jordi Fàbrega, signaren el consorci el 21 de març de 2001. També foren aprovats els Estatuts definitius del Consorci. Es comptà amb l'assessorament dels Serveis Jurídics de la Generalitat de Catalunya a través del col·laborador Ramon Prat.

La seu del Museu, la Torneria Vidal, al carrer de la Pau número 12, de Torelló, fou adquirida a través d'una permuta amb els seus propietaris. Durant els primers dos anys se sospesaren dues possibilitats. Una proposta s'inclinava per la compra de les naus de la fàbrica de Cal Feyner, molt propera a la zona esportiva. Era un antic molí convertit en fàbrica de filatura de cotó a mitjan segle XIX. Aleshores es trobava en venda i comptava amb àmplies naus, una magnífica xemeneia de finals de segle XIX i un canal. L'opció fou desestimada per tractar-se d'una filatura i no d'una torneria. Hi havia, a més a més, la qualificació de sòl urbanitzable i la consegüent pressió immobiliària per edificar la zona. L'opció de la Torneria Vidal comptava amb diversos factors favorables. El primer, es tractava d'una de les tres grans torneries, i la qualitat de l'edifici, construït entre els anys 1898-1900, era bona. La seva ubicació no s'allunyava del centre i els seus propietaris estaven disposats a parlar de la compra o permuta.

Finalment, s'edificà una nau industrial completament equipada, de les mateixes dimensions que la fàbrica, al polígon de Les Vinyes, promogut per INCA-SOL.

L'any 1999 s'inicià la 1a Fase del Projecte Bàsic i d'Execució del Centre de Dinamització de la Torneria de la Vall del Ges, projecte elaborat pels Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Torelló i dirigida per l'arquitecte municipal, Melcior Manubens i Hom. Aquesta fase consistí en la consolidació de l'edifici existent a nivell estructural. Es van enderrocar els envans interiors de totes les plantes de l'edifici i del mòdul d'oficines afegit a la façana frontal. Se substituïren les jàsseres de fusta de totes les plantes per jàsseres d'acer i una llosa armada a cada planta per sobre del sostre de fusta existent, que es deixà a la vista i netejat. Es van substituir per imperatiu constructiu, a la planta segona, els pilars de totxo massís centrals, i els del lateral de la plaça dels Torners, per pilars d'acer. Es va desmuntar la coberta, amb extracció de llates, bigues i jàsseres en mal estat, i se substituï per elements de fusta nous i s'hi incorporà un tauler de fusta protegit de la humitat i ignífugat. S'executaren els accessos verticals amb una caixa d'escala i ascensor fins a la planta segona. S'adequaren els interiors mínims de la planta baixa de l'edifici. S'hi instal·là aigua i electricitat a la planta baixa. Finalment s'executaren els serveis de la planta baixa, per a homes, dones i minusvàlids.

La segona fase, el projecte presentat l'estiu de 2000 i amb un termini de divuit mesos, contemplava l'excavació i formigonat dels fonaments del vestíbul d'entrada, amb la realització de la solera de formigó, i la recuperació de les voltes de totxo que constituïen el forn de la caldera de l'antiga màquina de vapor de la fàbrica. Aquesta actuació ha estat modificada atès que la prospecció donà uns fruits negatius i, gairebé per casualitat, sorgiren unes galeries subterrànies de funció desconeguda que s'han conservat i exposat amb la col·locació de vidres.

També es van restaurar les façanes de l'immoble, es realitzaren els acabats de parets i paviments a la planta baixa amb gres esmaltat, l'execució del vestíbul

d'entrada i el mòdul annex destinat a la màquina de vapor, amb pilars de formigó, llosa inclinada armada, teulada lleugera metàl·lica i tancaments exteriors totalment de vidre. Es tancaren totes les obertures de les plantes pis amb fusteria d'alumini lacat del mateix color verd de la planta baixa. Es va realitzar la cambra per a la caldera de calefacció, de gas natural, i la instal·lació de calefacció. Es van pintar tots els elements metàl·lics i les parets i sostres de la planta baixa. S'executaren les obres de la placeta d'entrada al museu, amb paviment de pedra natural. Es feren les instal·lacions de llum de la planta baixa i la planta primera. Finalment, es feren les passarel·les exteriors metàl·liques i l'escala exterior d'emergència.

Per a una tercera fase, sense data prevista, queden els aspectes no resolts de la segona fase i la realització dels espais complementaris d'administració, serveis, generals, magatzems, etc. Entre els aspectes de la segona fase no realitzats hi ha la col·locació de paviment amb llates de fusta a la segona i tercera planta, la col·locació de l'ascensor, la realització dels serveis de les plantes segona i tercera, la il·luminació exterior, la senyalització, les instal·lacions de so, alarmes, detectors contra incendis, etc.

Les dues fases dutes a terme han estat realitzades amb el cofinançament dels Fons Estructurals Europeus (FEDER) i la inversió de l'Ajuntament de Torelló.

Paral·lelament a les tasques de rehabilitació de l'edifici, s'ha anat recollint un seguit d'objectes susceptibles de formar part del Museu de la Torneria. La formació del conjunt de béns del Museu ha consistit, sobretot, en la donació de maquinària, eines, productes, primera matèria, arxius documentals i material fotogràfic. Entre les donacions més destacades hi ha les de les torneries de Feliu Canadell (Ca la Tícia), la torneria Solà i la torneria Capdevila, a més de donacions puntuals de torneries o gent particular que ha aportat diversos objectes. D'aquestes donacions en destaca la maquinària de la torneria Canadell, especialitzada en la fabricació de brocals de banya, l'arxiu de la Torneria INVISIA i un copiador de cartes de la Cooperativa de Productors de Banya de 1928, aquests darrers de la torneria Solà. Un altre fons important es va adquirir per un preu raonable a la torneria de Joan Camps, de Sant Pere de Torelló. Es tracta d'un conjunt de quinze màquines que havien estat de la torneria mecànica Pujol. El valor d'aquesta adquisició rau en el fet que una part de les màquines són d'importació anglesa de principis del segle xx. Es tracta d'unes màquines úniques que van servir de model als fabricants locals.

Entre el material gràfic, s'ha recuperat un conjunt de fotografies de diversa procedència, en el qual destaca una trentena de fotografies de la torneria mecànica Vidal.

La quantitat d'objectes, documents i imatges recollides ens porta, actualment, a la consegüent classificació, catalogació i restauració d'aquest material. Aquesta tasca, iniciada de forma incipient en els dos darrers anys, s'està realitzant en l'actualitat. El Museu està gestionant la contractació de personal que, amb l'ajuda del voluntariat, realitzarà aquest 2004 la primera fase de restauració del fons museístic.

3. Objectius generals del Museu de la Torneria

La constitució del Museu de la Torneria de la Vall del Ges es fonamenta en la necessitat de crear espais culturals multidisciplinaris que estiguin al servei de la ciutadania, en general, i dels especialistes, en particular.

La societat catalana està cada vegada més sensibilitzada en la conservació del patrimoni industrial, també conegut com a arqueologia industrial. El sistema de museus impulsats i/o recolzats pel mNACTEC, Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya amb seu a Terrassa (Vallès Occidental), representa un model únic de discurs museològic a nivell de països industrialitzats. El projecte museològic del Museu de la Torneria (1997) contemplava la vinculació al mNACTEC amb l'objectiu de complementar l'ampli ventall industrial de Catalunya i satisfer la necessitat d'equipaments culturals d'Osona Nord i donar a conèixer totes les possibilitats d'oferta industrial, turística i cultural que es produeixen a la nostra contrada.

Els objectius generals i subobjectius del Museu són:

I. Donar a conèixer la història de la industrialització a la Vall del Ges.

- I.1. Mostrar al públic local i foraster la col·lecció de peces del fons museístic del Museu, així com totes les aportacions que, en un futur, poden passar a formar-ne part, com el fons de l'ADET (Associació d'Estudis Torellonencs).
- I.2. Conservar tots els béns susceptibles de formar part del museu que la direcció del Museu consideri admissibles pel seu valor històric o sentimental i, si s'escau, el fons de l'ADET, actualment sense ubicació específica. Aquestes decisions seran consensuades per un equip d'experts.
- I.3. Ser un aparador de tots els sectors industrials de la Vall, no oblidant que el sector tèxtil ha esdevingut transcendental i que comptem amb una metal·lúrgia de gran arrelament. La direcció del Museu decidirà com es mostra tot aquest material i si l'espai del Museu permet conservar objectes d'interès per a la industrialització local.
- I.4. Fomentar els estudis dels sectors industrials i exposar-ne de forma temporal els resultats. Connectar aquestes propostes amb les escoles de la Vall i endegar un programa pedagògic.

II. Presentar la industrialització a partir del sector de la torneria de fusta i banya, donant a conèixer una activitat molt vinculada a la Vall i, en gran mesura, desconeguda fora d'Osona.

- II.1. Comprendre el procés artesanal de la torneria. Diferenciació entre fusta i banya. Fonts d'energia: humana, animal, aigua, torn de peu. Tècniques: tornejat a pols, el tornejat i polit de banya.
- II.2. Comprendre la mecanització de la torneria. Noves fonts d'energia: màquina de vapor, turbina hidràulica, electrificació. Tornejat a pols i tornejat amb eines de forma.
- II.3. Entendre l'automatització. Compressor d'aire, carregadors, màquines amb què es fa tot el procés i la peça surt del torn acabada.

Façana de la Torneria Vidal, seu de l'actual museu, abans de la rehabilitació. (ADET)

II.4. Donar a conèixer l'activitat del torner des de l'origen de la humanitat i mostrar-ne l'evolució que ha tingut arreu del món per entendre millor perquè la Vall del Ges és el nucli més important de Catalunya en aquest sector.

II.5. Esdevenir un centre de divulgació de la industrialització; promoure tots els museus de patrimoni industrial i, en especial, aquells que tractin el tema de la torneria. Establirem una connexió amb els museus de la fusta i de la torneria del Franc Comtat, ja que l'intercanvi d'idees pot beneficiar-nos mútuament.

III. Promoure l'activitat productiva actual del sector per revitalitzar-lo.

III.1. Mostrar la clara realitat del sector en l'actualitat a través d'una atenció personalitzada, mitjans audiovisuals i publicacions.

III.2. Facilitar l'obtenció d'informació a possibles clients del sector que vinguin al Museu a informar-se. Aquesta informació comptarà amb reportatges audiovisuals, catàleg d'empreses i la seva especialització, adreces i telèfons, així com la informació directa d'una persona que atendrà totes les persones que ho sol·licitin.

III.3. Endegar campanyes de promoció del sector adreçades a ampliar el coneixement de l'activitat i a fomentar-ne els nivells de comercialització.

IV. Fomentar l'atractiu turístic de la Vall del Ges, el respecte al seu passat i al seu entorn natural.

IV.1. Oferir un programa d'activitats turístiques de la Vall que fomenti el seu atractiu i afavoreixi un sector que, en aquests moments, no és del tot suficient.

IV.2. Connectar-se amb la xarxa de turisme de la tercera edat.

IV.3. Presentar el passat de la torneria industrial de la Vall com a model d'adaptació de l'home al seu medi.

IV.4. Donar a conèixer l'impacte de l'activitat humana en la natura i les seves conseqüències.

IV.5. Fomentar l'atractiu turístic de la riquesa natural de la Vall i, en especial, la dels seus boscos. Camí ral, Vidrà, Bellmunt, el Fornès, el Ges, el Cabrerès, el bosc de la Grevolosa, arbres monumentals.

IV.6. Difondre el patrimoni humà de la Vall: romànic a Sant Vicenç, ermites, castells, cases senyoriales, colònies industrials, molins d'aigua, masies històriques...

IV.7. Facilitar guies d'informació gastronòmica, lúdiques, d'esbarjo... de la Vall.

V. Ser una entitat útil a la comunitat educativa.

V.1. Connectar-se amb els centres educatius de la Vall, tant de primària com de secundària, i relacionar-se amb els estudis universitaris comarcals.

V.2. Oferir un programa pedagògic adreçat a aquests centres.

V.3. Dinamitzar la relació amb escoles d'altres comarques.

V.4. Disposició a experimentar projectes pedagògics d'altres museus similars.

V.5. Crear una escola-taller d'aprenentatge de l'ofici.

VI. Convertir-se en dinamitzador cultural a la Vall del Ges sense pretendre capitalitzar totes les activitats culturals que s'hi realitzin.

VI.1. Oferir a la població un programa d'activitats semestral o anual que permeti veure a la població la seva utilitat.

VI.2. Donar cabuda a un seguit d'activitats culturals que requereixen un espai com el del Museu.

VI.3. No interferir en les activitats d'altres entitats. Col·laborar amb aquestes si així es requereix.

VII. Ser un ens permanent al servei de la població sense fins lucratiu.

VII.1. El Museu no pretén tenir guanys amb la seva activitat, però es marca l'objectiu d'autofinançar-se, encara que la consecució d'aquest objectiu sigui molt difícil i necessiti del suport de les institucions.

VII.2. El Consell de Gestió del Museu avaluarà totes les sol·licituds que arribin de les entitats culturals de la Vall i decidirà si hi poden tenir cabuda.

4. Principals característiques del projecte museogràfic

El Projecte Museogràfic del Museu de la Torneria planteja una línia explicativa basada en els diferents àmbits de la torneria i es desglossa en diferents mòduls explicatius. La història de la torneria a la Vall del Ges s'explica a través de set àmbits diferenciats però interrelacionats entre ells. Per posar un exemple, la fi de la torneria mecànica va coincidir amb una gran diversificació i un augment de torneries. Queda clar que, dins del sector mateix, els torners s'adapten als reptes que van sorgint en cada moment.

El primer àmbit correspon a la Torneria Mecànica atès que representa el moment més àlgid de la torneria a la Vall. Un altre motiu d'aquesta decisió és l'ús de la fàbrica que fa de continent del fons, en aquest cas la Torneria Vidal. Aquest àmbit pretén explicar el funcionament de la fàbrica que està veient el visitant. La torneria mecànica representa, a més, la consolidació del sector, l'obertura cap a nous mercats, l'arribada de tecnologia forana, la proletarització d'un sector fins aleshores artesanal, i, finalment, la presència d'una burgesia local i resident a la contrada.

L'àmbit de la torneria mecànica és el model arquetípic, tot i tenir les seves particularitats, de la industrialització catalana. Aquest model ens permet explicar el sistema energètic del segle XIX, basat en la màquina de vapor i en l'aprofitament hidràulic dels cursos fluvials. En el nostre cas, la fàbrica comptava amb una màquina de vapor que funcionava, singularment, amb els residus produïts per la mateixa fàbrica, vilorda, serradures i llenya. Per aquest motiu, el Museu compta amb una màquina de vapor procedent de la torneria Pujol. La màquina es col·locarà sobre l'antiga caldera, avui desapareguda, i al costat de la xemeneia, just al vestíbul d'accés al Museu. L'energia de l'aigua es va emprar en la torneria Pujol; per aquest motiu, amb material fotogràfic, es reflectirà l'ús de la turbina i dels canals industrials.

A l'interior de la sala d'exposició permanent, una selecció de maquinària representativa i un embarrat de transmissió permetrà visualitzar el procés de fabricació dels complements de la filatura (rodets, bitlles i canons de metxera). La tria de màquines consisteix en diferents torns, una fresadora, una custòdia (per foradar) i una màquina d'entrar anelles a les bitlles. Com a secció complementària hi haurà una serra cinta, eines de tall de manera, una pistola de pintar i caixes d'embalatge. Aquestes seleccions segueixen el criteri de ser representatives i no repetitives. Es pretén no sobrecarregar de maquinària cadascuna de les seccions i mòduls del Museu. L'àmbit compta, també, amb una explicació didàctica sobre les fàbriques de filatura i les màquines utilitzades. El criteri per explicar la filatura es farà a través d'alguna màquina i d'imatges fotogràfiques i filmogràfiques. No descartem la possibilitat de realitzar un material audiovisual per substituir màquines de grans dimensions. L'objectiu primordial serà l'explicació planera i entenedora de com es feia una bitlla i quin ús tenia aquesta en una fàbrica tèxtil.

Un altre aspecte d'aquest àmbit és la causa i l'origen de les nissagues industrials de la Vall del Ges i de la proletarització del sector de la torneria. Amb materials gràfics i documentació diversa, s'explicaran tant l'aparició d'una classe burgesa local com la vida de l'obrer i la conflictivitat social que va comportar la seva explotació a la nostra societat. La indumentària obrera, la jornada laboral, la

dieta, la dona a la torneria, l'esbarjo popular, els reglaments de règim intern de les fàbriques... són els aspectes més destacats de la línia argumental que seguim. Comptem amb imatges, objectes diversos i la possibilitat d'escenografiar aquests elements destacats.

L'àmbit acaba amb una interpretació sobre la crisi i la consegüent desaparició de la torneria mecànica. L'aparició del plàstic i la manca de reconversió del sector són les principals línies explicatives. Una selecció d'objectes de plàstic per a la filatura serà exposada en aquest mòdul.

Un altre aspecte associat a la torneria mecànica són els elements estructurals de l'edifici conservats. La xemeneia, les galeries subterrànies, el cos de l'edifici, les columnes de ferro colat, l'embigat de fusta i el paviment de les plantes superiors, també de fusta, juntament amb la fornícula dedicada al patró, sant Antoni de Pàdua, i el muntacàrregues són els més destacables. Es vol remarcar especialment que la fàbrica tenia aquests elements des del seu origen.

En el segon àmbit, tractem l'origen i l'evolució de la torneria artesanal des dels seus orígens fins a la seva desaparició ja ben entrat el segle XX. Aquest àmbit podria haver estat el primer si s'hagués cregut oportú començar la línia explicativa del Museu a partir d'un criteri cronològic, però no ha estat així atès que dificultaria la comprensió de l'ús de la fàbrica-museu.

L'espai destinat a la torneria artesanal es divideix en nou mòduls. En el primer expliquem l'origen del torn a través de textos, imatges i reproduccions. Aquest mòdul va més enllà de la pura explicació del torn de ballesta emprat a les torneries de la Vall del Ges des del segle XVII. Vam decidir exposar els diferents models de torn que en el transcurs del temps s'han emprat. Possiblement, el torn sigui la màquina més antiga emprada pels humans per tal d'elaborar objectes manufacturats. L'historiador Christophe Picod analitza amb molt de detall els tipus de torn i la seva distribució geogràfica a través del temps. Va des dels suposats primers torns de l'Edat de Bronze passant pels torns egipcis i romans, usats avui dia al Magrib, els de perxa i de ballesta medievals i el torn de roda ideat per Leonardo da Vinci al segle XV. La línia explicativa comptarà amb la reproducció d'imatges i la reconstrucció a escala de cada tipus de torn, amb la possibilitat d'ésser accionats.

Un altre aspecte de les torneries artesanals és el treball de la punta massissa de la banya. El fet que sigui un treball desaparegut a la contrada li confereix un valor afegit de recuperació de la memòria col·lectiva. L'explicació de l'obtenció, les característiques i el treball d'aquesta primera matèria es farà amb objectes, eines i màquines reals.

L'altra matèria primera, la fusta, es tractarà des del punt de vista de l'obtenció tradicional amb els bosquerols i feixinaires fresant els camins rals de la Vall del Ges. Disposem per a tal fi del fons fotogràfic del mas El Serrat de Sant Pere de Torelló. Comptem, igualment, amb la possibilitat d'escenificar el transport de feixos amb els matxos o a peu.

En aquest àmbit s'hi reproduceix un taller artesà de fusta o banya amb els torns de ballesta, les eines manuals i altres complements. La decisió d'escenografiar un taller artesà ens ve obligada atès que l'espai on s'ubica el Museu no es correspon

amb un taller d'aquestes característiques. Hem d'entendre que la fàbrica consta de tres plantes de 400 m² cadascuna, i una torneria artesanal podia funcionar amb un espai molt reduït, d'entre 50 i 100 m².

També hem cregut convenient recuperar productes tradicionals de la torneria de fusta i banya com són els brocals de bóta de cuir, els boixets de les puntaires i la fabricació d'instruments de música com el sac de gemecs o el grall de pastor. Els productes escollits ho han estat en funció de la seva representativitat. Els brocals de banya van ser un producte de molta demanda, gairebé a cada casa hi havia la bóta de cuir per portar vi en els desplaçaments al camp o altres indrets. El grau de competitivitat dels productors artesans de brocals de Torelló va permetre subministrar un important nombre de peces al conjunt del mercat espanyol. En els arxius d'empresa consultats, sobta la gran quantitat de municipis que feien comandes a les torneries de la població. Els altres productes, boixets i instruments musicals, no tenen una exclusivitat tan clara. Són molts els indrets on s'ha conservat la tradició de fabricar-los. Són, però, objectes entranyables que ens remeten a les tradicions. El cas del boixet es correspon a la utilització del boix de poc gruix, fàcil d'obtenir i de transportar en una època preindustrial. També hi ha motius per donar a conèixer la música popular i l'ús d'instruments de les formacions musicals tradicionals. En el cas de les poblacions de la Vall del Ges són nombroses les agrupacions musicals i compta, en l'actualitat, amb la torneria Reig, fundada l'any 1830, que es pot considerar la més antiga de Catalunya en fabricació d'instruments de música.

L'aspecte social d'aquest model productiu es tracta a partir dels estudis de recerca realitzats amb els gremis i associacions del sector i del material gràfic divers de què disposem. Aquest aspecte, indispensable per entendre la societat preindustrial, es manté ben viu fins ben entrat el segle xx i conviu, paradoxalment, amb el model industrial. La vida de molts torners propietaris no distava gaire de la dels seus operaris. Sovint els trobem treballant conjuntament al taller o petit obrador situat als baixos de la casa del propietari. Aquesta imatge, desapareguda en molts municipis a partir del procés d'industrialització, ens remet al sistema de treball d'origen medieval. Un altre aspecte són les trobades i dinars familiars a les fonts de la rodalia. El material fotogràfic de què disposem ens aporta clarament un model força cohesionador i paternalista de la unitat familiar. Sovint, aquests petits torners propietaris no viuen folgadoament; la seva indumentària i els seus costums quedaran d'aquesta manera reflectits al Museu.

En l'apartat d'energies emprades reproduïm un argue o vogi, accionat amb animal, com a model complementari de l'energia de l'operari. Podem constatar documentalment que alguns torners utilitzaren el vogi per accionar els embarrats de les seves torneries. Als arxius municipals es conserva documentació on s'especifica que el propietari acciona la seva maquinària amb cavalleries. En aquest cas solien ser un o dos ases que es passaven les deu hores de la seva jornada laboral donant voltes al voltant d'un eix de rotació. Aquest sistema convivia, l'any 1875, amb les primeres i innovadores màquines de vapor que alguns petits industrials agosarats començaven a instal·lar. Evidentment, estem parlant d'un sector productiu artesanal amb poc valor afegit. La fi del sistema del vogi arribà amb la progressiva electrificació dels tallers artesans. A principis del segle xx quedaven molt pocs torners que no haguessin col·locat un motor d'un o dos cavalls de força

a la quadra on treballaven. Subsistien, però, els torns de peu, atès que la manca de subministrament era freqüent i pel manteniment de l'ofici per part dels operaris que els usaven.

Un tercer àmbit, no menys important, és el de la diversificació de la torneria durant el segle XX, època de màxima concentració de torneries a la Vall del Ges. És un àmbit on es recullen totes les iniciatives del sector i que aplega des de la torneria de complements elèctrics fins a la fabricació de joguines de fusta passant per la fabricació de complements per al moble. Es tractaria d'explicar l'enorme esforç imaginatiu d'aquest sector en un context de petites i mitjanes empreses que competeixen en un espai territorial molt reduït i un mercat canviant. L'enorme varietat de productes ens fa difícil escollir-ne algun, però no podem deixar d'exposar els casos de la torneria de Pere Vila Soldevila, fabricant europeu de Walt Disney, o els fabricants de jocs d'escacs, activitat força representativa en l'actualitat.

El quart àmbit, més variable des del punt de vista del present canviant, és l'actualitat del sector a la Vall del Ges. En aquest àmbit es pretén dinamitzar el sector i donar a conèixer la gran varietat productiva que ofereixen les torneries de la Vall i els fabricants de maquinària. Recordem que la dinamització del sector és un dels motius que originaren la creació del Museu de la Torneria. Dins d'aquest àmbit, s'inclouen dos mòduls destinats a donar a conèixer les diverses possibilitats turístiques dins del camp de la industrialització i el conjunt històric i natural de la Vall del Ges. Es tractaria de donar a conèixer al visitant la gran quantitat de patrimoni industrial de la contrada, l'enorme varietat paisatgística i altres elements històrics de la Vall.

Els quatre primers àmbits conformen la major part de l'exposició permanent del fons del Museu de la Torneria i s'exposaran a la planta baixa. Resta per fer, a hores d'ara, el disseny interior i l'adquisició d'alguns dels objectes per poder-la dur a terme.

A les plantes primera i segona s'hi ubicaran diverses dependències i tres àmbits més: la sala audiovisual, a la primera planta; la fusta i l'entorn natural, a la segona planta; i la sala taller, també a la segona. Cal precisar, però, que la decisió final d'algun d'aquests àmbits pot modificar-se a l'hora de materialitzar el projecte.

Amb la realització de l'audiovisual es pretén donar una visió seriosa i alhora didàctica de la història de la Vall del Ges dins d'un context general, i amb la industrialització com a dinamitzadora d'aquest àmbit geogràfic. Els criteris que seguirem per a la seva elaboració són els de la rigorositat històrica, l'ús dels mitjans tecnològics més avançats i una visió didàctica del tema. La principal dificultat la trobem en la manca de material filmat de l'època que ens ocupa. En aquest apartat haurem de comptar amb material fotogràfic i animacions filmogràfiques.

L'espai de la fusta i l'entorn natural s'ha concebut com un centre de dinamització i estudi de l'entorn natural de la Vall del Ges. La varietat arbòria i el seu aprofitament sostenible ens permeten explicar la seva distribució geogràfica tot relacionant-la amb l'explotació de la fusta al llarg del temps. Es comptarà amb maquetes de la Vall del Ges amb la localització geogràfica dels estatges arboris i

Interior de la Torneria Vidal. (Família Vidal)

dels seus municipis. Aquestes maquetes permetran fer-se una idea clara de la localització de la primera matèria emprada en els oficis de torner o de carboner. El tractament individualitzat de les fustes més utilitzades pels torners permetrà conèixer les propietats i usos de cada fusta. En aquest cas, hem optat per triar les espècies més representatives atès que el tractament de trenta o quaranta tipus de fusta seria feixuga per al visitant.

La sala taller, no necessàriament ubicada a la segona planta, comptarà amb la possibilitat de l'aprenentatge del tornejat artesanal. Servirà per recuperar i fomentar el treball artesà i, alhora, obrirà la possibilitat del treball didàctic amb infants, atès que es podran fer tasques de decoració de peces de record com la baldufa o el trompitxol. La recuperació del treball artesanal és una de les línies que seguirà el Museu. Tot i no ser un treball amb massa possibilitats de futur, permetrà valorar el treball artesà de qualitat com actualment passa a països industrialitzats però que mantenen un tarannà d'interès per aquest tipus d'objectes artesans. En aquest sentit, trobem una xarxa europea de fires tradicionals que permetrien donar sortida als artesans moderns que així ho desitgin.

El Museu comptarà, a més, amb espai per a la conservació i l'estudi de fons documentals d'empreses, bancs i fons bibliogràfics de la industrialització. Aquest aspecte, encara sense concretar, comportarà un acord amb els arxius municipals dels municipis de la Vall per tal de conservar-los i permetre'n l'accés als estudiosos. El fet de conservar i fomentar l'estudi d'aquesta documentació empresarial

ens permetria convertir el Museu en un centre d'interpretació de la industrialització a la contrada i optimitzaria els espais disponibles atès que el futur arxiu de Torelló no disposaria d'espai suficient per albergar els fons d'empreses cedits al Museu o als respectius ajuntaments de la Vall del Ges i rodalies. Aquesta possibilitat, que, evidentment, entra en contradicció amb la concentració d'arxius en altres institucions d'àmbit comarcal o nacional, facilitaria l'estudi als estudiosos de la comarca i evitaria la dispersió o desaparició documental que avui dia afecta les fonts d'informació. La creació d'aquests centres, al nostre entendre, no perjudicaria els estudis globals del procés d'industrialització de Catalunya que realitzen els historiadors, atès que gran part de les indústries de consideració ja han fet donació a l'Arxiu Nacional de Catalunya o no cedeixen els seus arxius. El debat, però, el deixem obert, i més endavant es veurà o no la conveniència de conservar al territori els arxius d'empreses.

5. Perspectives de futur del Museu de la Torneria de la Vall del Ges

El Museu de la Torneria obre unes expectatives adreçades a diversos sectors de la societat catalana. En primer lloc hi ha la dinamització del sector productiu local. El Museu pretén fomentar les iniciatives empresarials amb la difusió de la tradició de la Vall del Ges. Es tracta de donar a conèixer l'activitat empresarial i la diversitat de productes que hi ha actualment i adreçar els diversos clients d'arreu cap a les torneries de la contrada. Aquest anhel té el seu origen en els estudis sectorials endegats durant la dècada de 1990 i destinats a reorientar i millorar les condicions d'un sector econòmic en crisi i en perill de deslocalització.

En segon lloc hi ha la recuperació de la memòria històrica de la ciutadania a partir d'un element aglutinador com és la industrialització i particularment nostrat com és la torneria de fusta i banya. El Museu permetrà conservar un seguit de béns materials susceptibles de desaparèixer. Permetrà, també, reinterpretar un passat força present en la memòria dels més grans però amb tendència a desaparèixer entre les generacions més joves que no han tingut l'oportunitat de viure la lluita de classes i la consecució de la societat del benestar en la qual vivim. Per aquest motiu, l'exposició permanent del Museu s'adreça a un públic de la contrada, que s'hi ha de veure reflectit, i a un públic general de tot el país, que pot veure una peça més de la industrialització catalana explicada de forma descentralitzada des de la seu del Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya. En aquest sentit, el discurs museogràfic va destinat a un públic divers entre el qual destaca l'alumnat local i forà, des del de secundària fins a l'universitari, l'especialista en geografia, història, sociologia o tecnologia, la família inquieta que recorre el país els caps de setmana i els grups de jubilats que gaudeixen dels viatges i sortides organitzades.

Entre les perspectives de futur cal comptar amb l'increment turístic que pot comportar la presència del Museu a la Vall del Ges. Ens trobem davant d'un element dinamitzador del patrimoni industrial que fomenta altres patrimonis de la Vall com són l'arquitectònic i el natural. Caldrà veure la repercussió turística que comporta sobre la Vall del Ges i els beneficis indirectes que genera sobre els establiments d'hostaleria i restauració de la subcomarca. Cal afegir que en els darrers temps s'han constituït consorcis com el de Meandres del Ter que fomenten el

turisme a Osona nord. Aquest tipus d'entitats fomenta i gestiona iniciatives destinades a la captació de públic per a diversos tipus d'entitats entre les quals hi ha els museus.

Finalment, les expectatives que comporta l'obertura del túnel de Bracons i l'arribada de la C-17 a Torelló facilitarà l'arribada de públic des de llocs que fins ara tenien un difícil accés a la zona o que es trobaven a un temps de desplaçament excessiu. M'estic referint a la comunicació amb l'àrea de Barcelona, evidentment, l'àrea potencialment més important del país, i a la comunicació amb la Garrotxa i França. Aquesta darrera possibilitat no s'ha de menystenir atès que la presència de torneries, la sensibilitat cap a la recuperació de l'artesanía i l'obertura de mercats és notable als departaments del sud de França.

Una darrera consideració seria l'expectativa adreçada als historiadors de la industrialització. El Museu pretén fomentar i coordinar, dins de les seves possibilitats, els estudis històrics de la industrialització de la Vall del Ges en el conjunt de la comarca i del país. Per aquest motiu és especialment sensible a la recuperació i conservació dels arxius d'empresa que es puguin recuperar. Cal especificar també que no exclou cap tipus d'indústria significativa i, per tant, la filatura, la metal·lúrgia, els vells molins o la indústria alimentària hi tenen la mateixa consideració que la torneria. El foment d'aquests estudis no implica tenir la titularitat dels arxius més significatius de les empreses de la subcomarca, més aviat vol dir que vetllarà per què siguin conservats a l'Arxiu Municipal de Torelló. Entre els arxius més significatius hi ha el de la colònia Fabra i Coats, conservat a la mateixa fàbrica; l'arxiu de la Banca Pujol Subirachs, en tràmits per ser cedit a l'Ajuntament de Torelló o l'arxiu de la torneria INVISA, cedit al Museu de la Torneria. Cal afegir que hi ha arxius d'empresa de titularitat privada que, en un futur immediat, hauran de ser vetllats per tal que no desapareguin.

No voldria acabar aquest capítol sense esmentar les possibilitats complementàries que ofereix el Museu. L'existència d'una sala polivalent de grans dimensions permetrà encabir-hi des d'exposicions temporals fins a actes acadèmics passant per qualsevol manifestació sociocultural que la direcció del Museu cregui oportuna. El Museu és, en definitiva, un dinamitzador cultural i econòmic de la Vall del Ges, una subcomarca força mancada d'equipaments de primer ordre.

Fonts documentals i bibliografia

ALBAREDA I SALVADÓ, Joaquim. *La Vall de Torelló en els segles XVIII i XIX*. 1a ed. Vic: Eumo Editorial / Ajuntament de Torelló, 1989.

PICOD, Christophe. *Les tourneurs sur bois*. Edita France Regions Belfort, 1991.

PUCHADES, Josep Maria. «La indústria a Torelló». A: *Miscel·lània Pau Vila*. I.E.C. Societat Catalana de Geografia. 1a ed. Granollers: Montblanc Martín, 1975, p. 529-545.

PUJOL I BASCO, Ramon. *Torelló 1931-1975. Estudi històric-sociològic d'un poble de la Catalunya interior*. 1a ed. Torelló: Intograf, s.c.p., 1993, 349 p.

SOLÀ I MORETA, Fortià. *Història de Torelló. Monografia basada en els arxius parroquial i municipal de la vila*. 1a ed. Barcelona: Gráficas Marina, 1947; 1a

reedició, Torelló: Associació d'Estudis Torellonencs (ADET), Impremta Sellarès, 1984, 2 v., 677 p. i 690 p.

VERDAGUER REIG, Gerard. *Museu de la Torneria de Fusta i Banya de la Vall del Ges: Projecte Museològic*. 1a ed. Torelló: Impremta Sellarès, 1998, 112 p.

— *Museu de la Torneria de la Vall del Ges. Projecte Museogràfic*. Torelló, 2001. [Inèdit]

— «La torneria de banya a Torelló». A: *Aigua, Tècnica i Treball. Actes de les II Jornades d'Arqueologia Industrial a Catalunya*. 1a ed. Associació d'Enginyers de Catalunya, 1992, p. 206-223. (Cultura, Tècnica i Societat; 5)

— «El Museu de la Torneria de Fusta i Banya de la Vall del Ges (Torelló)». A: FRAGUELL, Rosa M.; LLUSSÀ, Rafel; RIBAS, Anna (eds.). *Nous usos per a antics espais industrials*. 1a ed. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, 2003, p. 261-269. (Diversitas; 43)

— «La torneria de fusta i banya; evolució històrica». A: *Programa Festa Major*. [Torelló], 1992, p. 13-33.